

Є на цвинтарі і німецькі поховання військовиків Першої та Другої Світових воєн, окремі могили, зокрема, старшого лейтенанта 55-го полку Отто Крінера.

Радянський період історії представлений двома «братськими могилами». Одна з них в 1970-х рр. перенесена з площі Ринок. Три роки тому фігуру «невідомого солдата» на ній замінено на хрест. Поруч з польським меморіалом «Bohaterem walki o Polsku 1918–1920» є поховання бійців Червоної армії, які загинули за визволення Бережан у часі II Світової війни. Є окремі могили інших учасників Другої світової війни: льотчика Олександра Браїлка, підполковника Петра Тонкіна, лейтенанта Петра Сосенка. Поруч могила оперуповноваженого НКВС Віктора Стороженка, вбитого українськими повстанцями у 1959 р.

На цвинтарі поховані учасники війни в Афганістані: старший лейтенант Ігор Захарків та підполковник Гусарець.

Герої новітньої російсько-української війни мають окреме місце поховання. Першим тут отримав свій вічний спочинок Олександр Філь, який загинув у 1914 р. Зараз на могилах героїв встановлюються нові пам'ятники.

Роман Федорів у передмові до книжки Осипа Турянського «Поza межами болю» (1989) писав : «Я заздрю братам полякам. Майже щодня на Личаківському кладовищі можна побачити групи польських туристів, які, заглядаючи в старі довідники путівники, розшукують могили своїх письменників, громадських і політичних діячів, учених, митців, учасників повстань за незалежність Польщі і навіть монастирські склепи гробниць, де спочивають, як написано на одному з хрестів, «носії польського духу», і кожному кладуть або свічку, або квітку, або жменю польської землі.

Це вияв пошанування своєї історії. Це вияв людської пам'яті, пам'ять мертвим не потрібна, вона потрібна живим, потрібна нації: народ без історичної пам'яті сліпий у своєму прямуванні до майбутнього.

А, хіба ми цього не знаємо? А проте, наприклад, буваючи у славному Бресті, шукаємо могилу Олекси Стороженка? А хто, коли у Празі розшукував могилу Олександра Олесея, а в Софії – Михайла Драгоманова? А хіба не заростає народна стежка до могили сибірського страдальця Павла Грабовського?

Чуєте! Забуті могили – це карби на нашій совісті. Забуті могили – це збіднілі душі...».

Військові поховання на Бережанському цвинтарі потребують локалізації, вивчення, каталогізації. Результатом такого дослідження міг би стати каталог військових поховань в паперовому чи електронному вигляді, карта-схема цвинтаря з місцями їх розташування. Особливої уваги потребують поховання український героїв. Місця пам'яті українців мають виглядати належним чином. Цього вимагає не тільки Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу», але й наші національні традиції пошанування своїх героїв.

Станіслав Ядловський (Тернопіль)

МІЖВОЄННА ПЕРІОДИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛИЧИНІ

Міжвоєнний період став важливим етапом у розвитку пам'яткоохоронної справи на українських землях, що опинилися у складі Другої Речі Посполитої. Після Першої світової війни Галичина переживала глибокі політичні та соціальні зміни, які безпосередньо впливали на долю культурної спадщини.

Руйнування воєнного часу, зміна адміністративного устрою, поява нових інституцій охорони пам'яток створили передумови для формування нової моделі збереження історико-культурних об'єктів. У цьому контексті особливе значення має періодика – газети, журнали та альманахи, що не лише інформували про стан пам'яток, але й формували громадську думку, ставлення до культурної спадщини, розвивали уявлення про її цінність. Метою цієї доповіді є окреслити потенціал міжвоєнної періодики Галичини як історичного джерела для дослідження пам'яткоохоронної діяльності, визначити основні типи видань і характер публікацій, а також показати, як у пресі відображалися процеси збереження спадщини в багатонаціональному середовищі регіону.

Періодичні видання міжвоєнного періоду є унікальним джерелом не лише через обсяг зафіксованих фактів, а й через багатство контекстів. Вони дозволяють простежити, як пам'яткоохоронна тематика впліталася в ширшу суспільну дискусію про національну ідентичність, розвиток міст, туризм і музейну справу. На сторінках газет і журналів повідомлялося про реставраційні роботи, консерваційні проекти, створення музеїв і товариств охорони пам'яток. Публікації часто мали звітний характер, але водночас відображали суспільну динаміку – зростання інтересу до історії, мистецтва, архітектури. Саме тому для дослідника вони становлять цінність як індикатор громадських настроїв, джерело інформації про інституції та матеріал для аналізу культурної політики держави.

Найбільш систематизованим виданням у цій сфері був журнал «Охорона пам'яток мистецтва», що виходив у 1930–1931 рр. під егідою Міністерства віросповідань та народної освіти Польщі. Це видання виконувало роль офіційного бюлетеня державних консерваторів. Його сторінки містили списки об'єктів, на яких проводилися реставраційні та консерваційні роботи, зокрема на території Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств. Автори журналу – Ярослав Войцеховський, Юзеф Піотровський, Володимир Антоневич, Станіслав Лоренц, Єжи Ремер – представляли професійне середовище реставраторів і музейників. Їхні публікації давали можливість оцінити масштаби діяльності державних установ, технічні підходи до збереження пам'яток, а також головні виклики того часу. Особливістю цих статей є їх інформаційно-звітний характер. Вони рідко містили глибокий аналіз чи мистецтвознавчі оцінки, проте дають змогу реконструювати географію робіт і розподіл державної уваги між воєводствами, що важливо для порівняльних студій у межах усієї міжвоєнної Польщі.

Ще одним важливим спеціалізованим виданням був журнал «Земля», офіційний орган Польського краєзнавчого товариства. На його сторінках поєднувалися науково-популярні матеріали, хроніка подій і музейні огляди. У постійних рубриках – «Хроніка», «Музейний огляд», «Новинки літератури» – публікувалися звіти про діяльність краєзнавчих товариств, відкриття виставок, реставраційні роботи та конференції. Особливу цінність становили додатки під назвою «Консерваторські новини», де містилися короткі замітки про стан конкретних пам'яток, ініціативи головного консерватора, а також державні проекти, як-от створення Центрального інвентаризаційного бюро. «Земля» не лише інформувала, а й виконувала освітню функцію, популяризуючи ідею охорони пам'яток серед широкого кола читачів. Таким чином, видання стало важливим містком між професійним і громадським середовищем, сприяючи поширенню знань про необхідність збереження історико-культурної спадщини.

Українська періодика міжвоєнного Львова відіграла особливу роль у збереженні культурної спадщини, виступаючи не лише як джерело інформації, а й як інструмент громадського впливу. Провідна газета «Діло» регулярно публікувала матеріали про діяльність Національного музею у Львові, його регіональних філій, музейних товариств і наукових з'їздів. Звіти директора музею Іларіона Свенціцького містили детальні описи нових надходжень, виставок і проблем реставрації експонатів. Крім того, у газеті обговорювалися питання охорони сакральних пам'яток, збереження старовинних храмів і народного мистецтва. Через такі публікації «Діло» формувало серед українського населення Галичини свідомість необхідності захисту власної культурної спадщини.

Подібні теми висвітлювали й інші українські видання – «Народна справа», «Голос Підкарпаття», «Наш прапор», «Життя і знання». У них публікувалися замітки про діяльність краєзнавчих і туристичних товариств, відкриття місцевих музеїв, відновлення архітектурних пам'яток. Такі матеріали, попри їх короткий характер, дають змогу простежити мережу українських культурних ініціатив і зрозуміти, як громадські організації долучалися до збереження пам'яток у ситуації обмежених політичних прав. Українська преса виконувала також морально-захисну функцію: у ній фіксувалися факти нищення сакральних споруд, заклики до солідарності в збереженні культурних об'єктів, повідомлення про реставраційні ініціативи. Таким чином, преса ставала одним із інструментів культурного самозахисту в умовах міжвоєнної державної політики, яка не сприяла розвитку українських культурних інституцій.

Досвід Галичини узгоджується із загальною тенденцією в міжвоєнній Польщі, коли преса ставала ареною зіткнення різних національних наративів. Польські видання, як-от *Przeгляд Lubelsko-Kresowy* чи *Ilustrowany Kurier Codzienny*, здебільшого репрезентували українські пам'ятки як частину польського культурного простору. Натомість українська преса – передусім «Діло» – намагалася вибудувати власний національний наратив охорони спадщини, підкреслюючи її самобутність і значення для розвитку української культури. Варто відзначити й певну багатоголосність польського інформаційного простору. Так, опозиційна газета *Slowo* у Вільно засуджувала знищення православних храмів на Холмщині в 1938 році, що свідчить про наявність у польському суспільстві альтернативних позицій щодо культурної політики. Таким чином, міжвоєнна періодика Галичини відображала не лише стан пам'яткоохоронної роботи, а й складні міжнаціональні стосунки, боротьбу за символічне право на історичну спадщину.

Підсумовуючи, періодика міжвоєнної доби є одним із найважливіших джерел для дослідження пам'яткоохоронної діяльності в Галичині. Її матеріали дозволяють реконструювати як конкретні події – реставрації, відкриття музеїв, діяльність товариств – так і ширші процеси формування культурної політики. Газети й журнали фіксували не лише дії державних установ, а й ініціативи місцевих громад, що робить їх незамінним джерелом для вивчення громадського виміру охорони спадщини. Видання «Охорона пам'яток мистецтва» і «Земля» репрезентують професійний рівень пам'яткоохоронної діяльності, тоді як українська преса Галичини демонструє роль національної спільноти у збереженні своєї культури. Загалом, аналіз міжвоєнної періодики дозволяє зрозуміти, що охорона пам'яток у цей період виходила далеко за межі лише технічних чи адміністративних питань – вона ставала частиною культурної ідентичності, засобом громадського виховання і політичного самоствердження.